

Tijd voor Toontje

Ervaringen van moeders, kinderen en professionals met het programma in de vrouwenopvang

Onderzoeksrapport

Maart 2020

Onderzoeksrapport Tijd voor Toontje

Ervaringen van moeders, kinderen en professionals met het programma in de vrouwenopvang

M.L. van der Hoeven, MSc

Prof. dr. R.J.L. Lindauer

Maart 2020

Inhoud

Samenvatting.....	5
1. Inleiding.....	7
1.1 Achtergrond huiselijk geweld.....	7
1.2 Vrouwenopvang.....	7
1.3 Behoeften van moeders en kinderen in de vrouwenopvang.....	8
2. Het programma Tijd voor Toontje.....	9
2.1 De ontwikkeling van het programma.....	9
2.2 Doelgroep.....	9
2.3 Doel van het programma.....	9
2.4 Opbouw van het programma.....	10
2.5 Toontje de handpopschildpad.....	10
2.6 Inhoud van de thema's.....	11
2.6.1 Thema 1. De kracht van fijne dingen doen.....	11
2.6.2 Thema 2. Veilig boos zijn.....	11
2.6.3 Thema 3. Van wie hou je?.....	11
2.6.4 Thema 4. Herinneringen.....	11
2.6.5 Toon houden.....	11
2.7 Theoretische verantwoording van het programma.....	11
2.7.1 Traumaverwerkingstheorieën.....	11
2.7.2 Emotionele Veiligheid Theorie.....	12
2.7.3 Gehechtheidstheorie.....	12
2.7.4 Sociale cognitieve leertheorie.....	12
2.7.5 Ouderschapstheorie.....	12
2.7.6 De poppenspelmethode.....	12
3. Doel van het huidige onderzoek.....	13
4. Methode.....	14
4.1 Setting.....	14
4.2 Steekproef.....	14
4.3 Dataverzameling.....	15
4.4 Procedure van interview.....	15
4.5 Data-analyses.....	15
5. Resultaten.....	16
5.1 Onderzoeksvraag 1.....	16
5.1.1 Subdoelen binnen thema 1.....	16
5.1.2 Subdoelen binnen thema 2.....	17

Onderzoeksrapport Tijd voor Toontje

5.1.3 Subdoelen binnen thema 3	18
5.1.4 Subdoelen van thema 4.....	19
5.1.5 Overkoepelend onderzoeksvraag 1.....	19
5.2 Onderzoeksvraag 2.....	20
5.2.1 Ondersteunende factoren	20
5.2.2 Belemmerende factoren	22
5.2.3 Overkoepelend onderzoeksvraag 2.....	25
6. Discussie en aanbevelingen.....	26
6.1 Discussie	26
6.2 Sterke en zwakke kanten van dit onderzoek.....	27
6.3 Aanbevelingen.....	28
7. Conclusie	30
8. Terugkoppeling van resultaten onder medewerkers van Blijf Groep	31
9. Dankwoord	33
10. Referenties	34

Samenvatting

Theoretische achtergrond:

Onderzoek in zowel binnen- als buitenland laat zien dat moeders in de vrouwenopvang naast hulp en begeleiding voor henzelf ook behoefte hebben aan hulp en begeleiding voor hun kinderen. Kinderen die traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt, kunnen behoefte hebben aan trauma-gerichte behandelingen om de gebeurtenissen te verwerken. Hierbij kan gedacht worden aan Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy (TF-CBT) en Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR). Als een kind in staat is om over de traumatische gebeurtenissen te praten, is het wenselijk om direct met traumabehandeling te beginnen. Echter kan het zijn dat kinderen die meerdere en langdurige traumatische ervaringen hebben meegemaakt, in een omgeving die juist veilig en verzorgend zou moeten, niet alleen symptomen van posttraumatische stress ontwikkelen. Zij kunnen ook andere problemen ontwikkelen, zoals externaliserende en internaliserende problematiek en aanpassingsproblemen. Deze verscheidenheid aan problematiek kan de start van trauma-gerichte behandelingen bemoeilijken. Daarnaast is het voor trauma-gerichte behandelingen ook een vereiste dat een kind uit de onveilige en chaotische omgeving is gehaald en zich in een veilige, gestructureerde omgeving bevindt. De vrouwenopvang kan een chaotische omgeving zijn. Hierdoor kan afgevraagd worden of de vrouwenopvang de juiste omgeving is om al met trauma-gerichte behandeling voor kinderen te beginnen.

Daarentegen kan de vrouwenopvang wel een plek zijn waar kinderen vaardigheden kunnen aanleren om hun emoties op een positieve en helpende manier te uiten en waarom gewerkt kan worden aan het versterken van de moeder-kindrelatie. In Nederland is het programma Tijd voor Toontje ontwikkeld dat zich richt op het voorkomen/verminderen van de gevolgen van huiselijk geweld. Daarnaast creëert het programma voorwaarden voor een veilige gehechtheid tussen kinderen en moeders.

In het huidige onderzoek is geëvalueerd in hoeverre moeders, kinderen en professionals vinden dat de (sub)doelen van het programma zijn behaald na deelname. Ook is uitgevraagd wat moeders, kinderen en professionals ondersteunende en belemmerende factoren vinden binnen het programma in de vrouwenopvang.

Methode:

De doelgroep voor het huidige project waren alle kinderen tussen de leeftijd van 4 en 10 jaar en hun moeders die het programma hadden gevolgd en professionals die het programma uitvoerden. Er zijn diepte-interviews afgenomen bij 15 moeders, 11 kinderen en 17 professionals. In deze interviews is gevraagd naar de algemene beleving van het programma, waargenomen behaalde doelen van het programma, waargenomen negatieve gevolgen, waargenomen werkzame elementen, ideale omstandigheden om het programma in uit te voeren, behandelintegriteit en barrières. Alle interviews zijn getranscribeerd. De interviews zijn middels Thematische Analyses gecodeerd om patronen van betekenis in de interviews te identificeren. Het coderingsproces is door twee onafhankelijke onderzoekers uitgevoerd. De uiteindelijke concepten zijn besproken met een begeleidingscommissie.

Resultaten:

Uit de interviews bleek dat volgens de respondenten de meeste kind-doelen van het programma behaald worden: het ervaren van fysieke en emotionele veiligheid in het programma, leren over het belang van fijne dingen doen en veilig boos zijn en leren om emoties te reguleren en veilig grenzen aan te geven. Op basis van de interviews is niet duidelijk of de doelen met betrekking tot de loyaliteit van kinderen naar hun ouders behaald zijn, omdat er verschillende ervaringen vanuit de respondenten naar voren kwamen. Daarnaast komt uit de interviews naar voren dat moeders in het programma bezig waren met emoties, de invloed van hun eigen gedrag en emoties op hun kinderen en het belang van basaal contact en veiligheid. Ook met betrekking tot de doelen voor moeders kunnen vraagtekens geplaatst worden of het thema loyaliteit en het thema over de invloed van huiselijk geweld op hun kinderen goed is overgekomen.

Met betrekking tot de tweede onderzoeksvraag zijn meerdere steunende en belemmerende factoren naar voren gekomen. Als steunende factoren van het programma werden de volgende factoren geïdentificeerd: de thema's van het programma, de combinatie tussen structuur en maatwerk, de handpop, de positieve insteek, de laagdrempeligheid, de spelenderwijze van het programma, prettig dat het programma niet te diep ging, actief bezig zijn en de focus op het huidige leven. Als belemmerende factoren werd aangegeven dat professionals te weinig training en supervisie ontvangen en de link tussen het programma en de organisatie nog niet optimaal is. Ook de lage opkomst van de moedergroep, de moeilijkheden wanneer deelnemers een andere taal spraken, het gebrek aan een moment van overdracht tussen ouder en het programma werden bestempeld als belemmerende factoren. Als laatste werden ook enkele negatieve effecten van het programma gezien, zoals de invloed van drukke sessies op kinderen en de boosheid en verdriet bij kinderen wanneer zij juist wel over de nare gebeurtenissen wilden praten.

Discussie:

Er worden meerdere theoretische verklaringen gegeven voor mogelijke redenen waarom de thema's over loyaliteit en de invloed van huiselijk geweld in het programma onvoldoende over lijken te komen op de deelnemers van het programma. Ook wordt ingegaan op de mogelijke verklaringen waarom sommige kinderen na het programma juist verdrietig of boos waren, omdat ze zich niet goed genoeg konden uiten in het programma. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de lage opkomst van moeders in het programma. Enkele sterke en zwakke punten van dit onderzoek worden genoemd en aanbevelingen voor de doorontwikkeling van het programma worden gedaan.

Conclusie:

Uit het onderzoek komt naar voren dat de meerderheid van de doelen van het programma behaald worden volgens de ervaringen van moeders, kinderen en professionals. Uitzondering hierop lijken het doel voor de kinderen om loyaliteit naar beide ouders te mogen ervaren en de doelen voor moeders om zicht te hebben op de impact van huiselijk geweld op hun kinderen en zich bewust te zijn van de loyaliteit van hun kinderen naar vaders. Daarnaast zijn meerdere steunende en belemmerende factoren van het programma volgens de percepties van moeders en professionals geïdentificeerd.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond huiselijk geweld

In Nederland rapporteert 5.5% van de volwassenen in een periode van vijf jaar een voorval van fysiek en/of seksueel geweld in huiselijke kring te hebben meegemaakt. Bijna 20% van deze groep heeft te maken met huiselijk geweld dat maandelijks, wekelijks of dagelijks voorkomt (van Eijkern, Downes, & Veenstra, 2018). Deze aantallen kunnen gezien worden als ondergrens. Het werkelijke aantal slachtoffers van huiselijk geweld ligt naar waarschijnlijkheid hoger, gezien de lastig te bereiken doelgroep. Vrouwen zijn bijna zes keer vaker slachtoffer van structureel geweld door hun (ex)-partner dan mannen. Daarbij zijn het overwegend vrouwen die hierbij letsel oplopen (ten Boom & Wittebrood, 2019). Een vorm van huiselijk geweld is kindermishandeling. De prevalentie van kindermishandeling in Nederland wordt geschat op 12% van de scholieren tussen de 12 en 17 jaar (Schellingerhout & Ramakers, 2017). Ander onderzoek geeft een schatting van een groep tussen de 90.000 en 127.000 kinderen die jaarlijks te maken krijgt met ten minste één vorm van kindermishandeling. Afhankelijk van de vorm van kindermishandeling, is bij 28% tot 65% van de kinderen die bekend zijn bij professionals ook sprake van andere vorm huiselijk geweld in het gezin. Dit betreft voornamelijk geweld tussen ouders (Alink et al., 2018).

Moeders die huiselijk geweld meemaken, hebben een verhoogd risico op de ontwikkeling van kenmerken van een depressie, angststoornis, posttraumatische stress en suïcidale gedachten (Pico-Alfonso et al., 2006). Kinderen die huiselijk geweld meemaken, hebben een verhoogd risico op de ontwikkeling van externaliserende en internaliserende problemen (Chan & Yeung, 2009; Evans, Davies, & DiLillo, 2008; Ware et al., 2001), zoals agressief gedrag naar leeftijdsgenoten (Moretti, Obsuth, Odgers, & Reebye, 2006), aanpassingsproblemen (McDonald, Jouriles, Tart, & Minze, 2009), en symptomen van posttraumatische stress (Levendosky, Bogat, & Martinez-Torteya, 2013). Daarnaast hebben mensen die in hun jeugd getuige zijn geweest van huiselijk geweld een hogere kans om zelf dader of slachtoffer van huiselijk geweld te worden in volwassen relaties (Ehrensaft et al., 2003).

Huiselijk geweld kan ook invloed hebben op de ouder-kindrelatie. Ouders die in hun relatie te maken krijgen met vijandigheid en conflicten, kunnen minder emotioneel beschikbaar voor hun kinderen zijn en minder responsief zijn naar de behoeften van hun kinderen (Sturge-Apple, Davies, & Cummings, 2006). Huiselijk geweld kan een negatieve invloed hebben op de opvoedingsvaardigheden van de ouder (Levendosky, Leahy, Bogat, Davidson, & von Eye, 2006). Moeders die vastzitten in een gewelddadige relatie kunnen depressieve symptomen ontwikkelen. Dit kan vervolgens weer leiden tot een harde en straffende opvoedingsstijl van de moeder (Gustafsson & Cox, 2012). Daarnaast is het mogelijk dat kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld zelf agressief gedrag naar hun ouders gaan vertonen, omdat huiselijk geweld de autoriteit en controle van de niet-mishandelende ouders kan ondermijnen (Jackson, 2003; Ulman & Straus, 2003).

1.2 Vrouwenopvang

In Nederland bestaan verschillende organisaties die zich bezighouden met de opvang, begeleiding en nazorg van slachtoffers van huiselijk geweld. Ieder jaar maken ongeveer 13.000 vrouwen in Nederland gebruik van de vrouwenopvang. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 82% van de moeders die hulp zoeken bij een vrouwenopvang hun kinderen met zich mee nemen. Gemiddeld genomen komen per moeder twee kinderen mee naar de opvang. Deze kinderen hebben een gemiddelde leeftijd van vijf jaar (Wolf, Jonker, Nicholas, Meertens, & te Pas, 2006). In 2015 zijn 2569 kinderen van 0 tot 17 jaar geregistreerd in 20 verschillende vrouwenopvanglocaties (Monitor, 2016). Opvangorganisaties zijn belangrijk voor slachtoffers van huiselijk geweld. Zij bieden moeders en hun kinderen veiligheid, tijd om hun opties te overdenken, psychosociale en medische begeleiding en juridisch advies (Bennett, Riger, Schewe, Howard, & Wasco, 2004).

1.3 Behoeften van moeders en kinderen in de vrouwenopvang

Onderzoek in zowel binnen- als buitenland laat zien dat moeders in de vrouwenopvang naast hulp en begeleiding voor henzelf ook sterk behoefte hebben aan hulp en begeleiding voor hun kinderen (Jonker, Jansen, Christians, & Wolf, 2014; Lyon, Lane, & Menard, 2008). Door de jaren heen zijn verschillende aanbevelingen gedaan met betrekking tot de begeleiding van kinderen in vrouwenopvanglocaties. Als eerste zou een programma voor plezier moeten zorgen en leuke activiteiten bevatten, zodat moeders en kinderen zich prettig en veilig voelen in de opvang (Stephens, McDonald, & Jouriles, 2000). Daarnaast zou begeleiding aan kinderen zich moeten richten op het versterken van de moeder-kindrelatie door een gezamenlijk programma te bieden aan moeders en kinderen. Hulp voor kinderen zou zich ook moeten richten op het aanleren van vaardigheden waardoor kinderen op een veilige, positieve en helpende manier hun emoties kunnen uiten (Izaguirre & Calvete, 2015). Het bieden van hulp aan kinderen in vrouwenopvanglocaties kan ook extra uitdagingen met zich meebrengen. Kinderen verblijven vaak een korte periode in de opvang. Daarnaast kan het leven in de opvang chaotisch zijn, vanwege de hoge doorstroom en het samenleven met andere, onbekende gezinnen. Hierdoor is het belangrijk dat programma's voor kinderen in de vrouwenopvang zich richten op de ondersteuning van het kind om over het geweld te praten, de ontwikkeling van vaardigheden om zich veilig te voelen en helpen de kinderen te realiseren dat zij niet verantwoordelijk zijn voor het huiselijk geweld (Carlson, 2000).

Kinderen die traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt, kunnen behoefte hebben aan trauma-gerichte behandelingen om de gebeurtenissen te verwerken. Hierbij kan gedacht worden aan Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy (TF-CBT) en Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) (Cohen, Mannarino, Berliner, & Deblinger, 2000; Shapiro, 1996). Als een kind in staat is om over de traumatische gebeurtenissen te praten, is het wenselijk om direct met traumabehandeling te beginnen (Lindauer, 2015). Echter kan het zijn dat kinderen die meerdere en langdurige traumatische ervaringen hebben meegemaakt, in een omgeving die juist veilig en verzorgend zou moeten zijn, niet alleen symptomen van posttraumatische stress ontwikkelen. Zij kunnen ook andere problemen ontwikkelen, zoals hierboven beschreven (Chan & Yeung, 2009; Evans et al., 2008; Levendosky et al., 2013; Ware et al., 2001). Deze verscheidenheid aan problematiek kan de start van trauma-gerichte behandelingen bemoeilijken. Kinderen kunnen bijvoorbeeld vermijdend zijn of niet in staat om de behandeling te volgen (Greenwald, 2000). Daarnaast is het voor trauma-gerichte behandelingen ook een vereiste dat een kind uit de onveilige en chaotische omgeving is gehaald en zich in een veilige, gestructureerde omgeving bevindt (Lindauer, 2015; Struik, Ensink, & Lindauer, 2017). Kinderen die wonen in de vrouwenopvang zijn weggehaald uit de omgeving waar het huiselijk geweld plaatsvond. Maar de omgeving van de vrouwenopvang kan ook nog chaotisch zijn, waar moeders proberen hun leven weer op te pakken. Hierdoor kan afgevraagd worden of de vrouwenopvang de juiste omgeving is om al met trauma-gerichte behandeling voor kinderen te beginnen.

Binnen de vrouwenopvang is nog nauwelijks onderzoek gedaan naar programma's voor moeders en kinderen.

2. Het programma Tijd voor Toontje

2.1 De ontwikkeling van het programma

Het programma Tijd voor Toontje is ontwikkeld door Blijf Groep. Het programma is bedoeld voor kinderen en hun moeders die door huiselijk geweld in de opvang terecht zijn gekomen. Het richt zich op het voorkomen/verminderen van de gevolgen van huiselijk geweld. Daarnaast creëert het programma voorwaarden voor een veilige gehechtheid tussen kinderen en moeders. Inmiddels wordt het programma ook ingezet bij andere organisaties voor de vrouwenopvang, zoals Arosa en Kadera.

2.2 Doelgroep

Tijd voor Toontje is een steunend programma voor alle kinderen van 0 tot 10 jaar, die in een vrouwenopvang verblijven omdat zij getuige dan wel slachtoffer zijn (geweest) van huiselijk geweld. Deze kinderen hebben meerdere ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt die mogelijk traumatiserend zijn geweest. Hun moeders zijn tijdelijk minder beschikbaar als opvoeder (geweest), als gevolg van het huiselijk geweld (Hell et al., 2012).

Kinderen kunnen deelnemen aan het programma wanneer er sprake is geweest van psychisch of lichamelijk partnergeweld, de kinderen momenteel in een vrouwenopvang verblijven en het kind functioneert op een leeftijd tussen de 0 en 10 jaar. Oudere kinderen met een verstandelijke beperking kunnen met het programma meedoen, mits andere kinderen dit kind zien als een gelijke zien en andersom.

Contra-indicaties zijn moeders die onvoldoende gemotiveerd zijn om mee te doen aan het programma, moeders die hun kind geen toestemming geven om mee te doen aan het programma, kinderen die storend en onveilig gedrag laten zien waardoor de groepsdynamiek in het geding komt en moeders die dusdanige psychiatrische klachten hebben dat de groepsdynamiek negatief beïnvloed wordt.

2.3 Doel van het programma

Het hoofddoel van het programma is het voorkomen/verminderen van de gevolgen van huiselijk geweld bij kinderen die getuige/slachtoffer zijn geweest van huiselijk geweld en het creëren van ruimte/voorwaarden voor een stabiele gehechtheid tussen kinderen en moeders. Het programma probeert negatieve reacties van het kind op huiselijk geweld te verminderen, het emotionele welzijn van moeders te vergroten, problemen in de ouder-kindrelatie te verminderen en loyaliteitsconflicten te verminderen. Het hoofddoel van het programma valt onder te verdelen in de volgende subdoelen.

Subdoelen voor kinderen:

- Na afloop van de interventie ervaren kinderen fysieke en emotionele veiligheid bij hun moeder.
- Na afloop van de interventie ervaren kinderen ruimte om te leren en te ontwikkelen.
- Na afloop van de interventie kunnen kinderen hun emoties herkennen, plaatsen en hanteren.
- Na afloop van de interventie kunnen kinderen hun grenzen aangeven tegenover anderen.
- Na afloop van de interventie ervaren kinderen dat zij loyaliteit naar beide ouders mogen ervaren en uitdrukken.

Subdoelen voor moeders:

- Na afloop van de interventie hebben moeders zicht op de impact van huiselijk geweld op hun kinderen.
- Na afloop van de interventie kunnen moeders emoties herkennen, plaatsen en hanteren.
- Na afloop van de interventie zijn moeders zich bewust van het effect van hun gedrag en emoties op de ontwikkeling van hun kind(eren).

- Na afloop van de interventie weten moeders dat basaal contact in de vorm van samenzijn, oogcontact en aanraking bijdraagt aan fysieke en emotionele veiligheid van hun kinderen.
- Na afloop van de interventie zijn moeders zich bewust van de loyaliteit van kinderen naar vaders en kunnen hier adequaat op reageren.
- Na afloop van de interventie kunnen moeders veilig grenzen aangeven tegenover hun kinderen.

2.4 Opbouw van het programma

Kinderen en moeders kunnen vrijwillig deelnemen aan het programma wanneer zij in de vrouwenopvang verblijven. Het programma wordt doorlopend aangeboden. Hierdoor kan elk kind op ieder moment in- en uitstappen. Dit is wenselijk gezien de doorstroom in de vrouwenopvang. Tijd voor Toontje bestaat uit acht bijeenkomsten in totaal. Het programma bestaat uit vier thema's. Per thema zijn er twee bijeenkomsten. Het programma bevat geen vaste volgorde van de thema's. Deze kunnen in willekeurige volgorde worden ingezet. Wanneer kinderen en moeders langer in de opvang verblijven, kunnen zij maximaal twee keer het hele programma volgen.

Het programma bestaat uit een kindgroep voor kinderen met de leeftijd van 4 tot 10 jaar, een moedergroep voor de moeders van deelnemende kinderen en een moeder-kindgroep voor kinderen met de leeftijd van 0 tot 4 jaar en hun moeders. De groepen worden gegeven door een dramatherapeut in samenwerking met een medewerker van de locatie. Door in alle groepen vergelijkbare activiteiten te doen en dezelfde informatie aan te bieden wordt de belevingswereld van moeder en kind dichter bij elkaar gebracht. De opbouw van de groepen is elke sessie gelijk. De opbouw van de kindgroep en moeder-kindgroep is als volgt:

- Introductie
- Toontje komt uit de koffer met een liedje en een begroetingsritueel
- Toontje introduceert het thema
- Kinderen (en moeders) doen spelletjes aan de hand van het thema
- Afscheidsritueel met een liedje en Toontje gaat weer in de koffer
- Tijd voor napraten met eten en drinken

De vaste volgorde van de moedergroep is als volgt:

- Introductie
- Inleiding over het thema
- Oefening/doe-activiteit
- Verbinding met de toekomst
- Afronding

2.5 Toontje de handpopschildpad

In het programma staat Toontje de handpopschildpad centraal. Toontje woont ook in de opvang. Hij is geduldig, begripvol en rustig. Toontje spiegelt het gedrag van de kinderen, waardoor de kinderen zich in hem kunnen herkennen. Een dramatherapeut brengt Toontje tot leven.

Voor kinderen in het crisisverblijf van de opvang ligt het accent op het stabiliseren. Toontje geeft dan veel aandacht aan tot rust komen en zelfvertrouwen opdoen. Hij geeft structuur en handvatten in alledaagse situaties. Ook spiegelt Toontje vaak verwarrende gedachten en gevoelens die kinderen kunnen hebben rondom hun veranderde leefomstandigheden. Toontje helpt kinderen om woorden te geven aan wat ze hebben meegemaakt. Hij lost niks op, maar biedt het kind de ruimte om het even niet te weten en verward te zijn. Ook vraagt Toontje hoe de kinderen zich hierin staande weten te houden. Toontje brengt geen nare ervaringen naar boven.

Voor kinderen in de vervolgoopvang/lang verblijf ligt het accent op stabiliseren, informeren en geven van hoop. Hier komen de thema's wat uitgebreider aan bod. Toontje gaat meer de diepte in.

2.6 Inhoud van de thema's

2.6.1 Thema 1. De kracht van fijne dingen doen

Dit thema richt zich op de positieve gehechtheid en het belang van fijne dingen doen. Daarnaast heeft het als doel om aan te sterken, zelfvertrouwen op te doen, even pauze nemen van alle problemen, het opzoeken van een veilige plek, versterken van de moeder-kindrelatie, elkaar complimenten geven en blij zijn. Dit wordt voornamelijk gedaan door te zingen, wiegen, knuffelen en vormen van basaal contact zoals samenzijn, oogcontact en aanraking. Moeders en kinderen ervaren een fijn moment met elkaar dat niet veel inspanning vergt. Ook worden moeders en kinderen op een positieve manier bij elkaar betrokken doordat ze dingen voor elkaar gaan maken waar ze de ander blij mee kunnen maken.

2.6.2 Thema 2. Veilig boos zijn

Het tweede thema richt zich op het ervaren hoe veilig boos zijn eruit ziet. Hierbij is aandacht voor de boosheid-thermometer, balen en schouders ophalen, stop zeggen, afkoelen, rustig grenzen stellen, zachtjes balen, elkaar en jezelf geen pijn doen, veilig afreageren, afkoelplek opzoeken en boos mogen zijn. Kinderen gaan met Toontje in gesprek over of ze weleens boos zijn en wat dan zou helpen om veilig boos te zijn. Deze zelfregulerende vaardigheden worden geoefend door middel van spelopdrachten. Moeders krijgen psycho-educatie over boosheid en hoe kinderen dit op een veilige manier kunnen uiten.

2.6.3 Thema 3. Van wie hou je?

Dit thema gaat over loyaliteit, het missen van dierbaren, je verhaal kunnen vertellen, afscheid nemen en dubbele gevoelens tegenover je ouders uiten. Kinderen gaan met Toontje in gesprek over hun dubbele gevoelens, van wie ze houden en wie ze missen. Kinderen kunnen dit uiten in verschillende spelletjes. Moeders krijgen psycho-educatie over de loyaliteit die kinderen naar hun ouders ervaren en over de dubbele gevoelens die kinderen omtrent hun ouders kunnen hebben.

2.6.4 Thema 4. Herinneringen

Dit thema gaat over dat kinderen kind mogen zijn en ze geen schuld hebben aan het huiselijk geweld. Ook wordt er in het thema ingegaan op nare herinneringen, nachtmerries, bedplassen, adequate coping en onmachtig en bang zijn. Met de kinderen wordt door liedjes en spelletjes aandacht besteed aan het normaliseren van de klachten en aan manieren om met nachtmerries en bedplassen om te gaan. Moeders krijgen psycho-educatie over de impact van ingrijpende gebeurtenissen op het gedrag van hun kind.

2.6.5 Toon houden

Om de positieve gevolgen van het programma zoveel mogelijk te generaliseren maken alle medewerkers en hulpverleners van de vrouwenopvang kennis met de methodiek van het programma. Op deze manier verspreidt het programma zich zo veel mogelijk door de gehele opvang heen. Zo staat het programma op de agenda van de teamvergaderingen en hangen er overal door de panden van de opvang platen en tekeningen van Toontje.

2.7 Theoretische verantwoording van het programma

Het programma is gebaseerd op meerdere theoretische modellen, zoals theorieën over traumaverwerking, de emotionele veiligheid theorie, de gehechtheidstheorie, de sociale cognitieve leertheorie en de ouderschapstheorie.

2.7.1 Traumaverwerkingstheorieën

Het programma is gebaseerd op het Attachment, Self-Regulation and Competency [ARC] Model. Dit model richt zich op kinderen waarbij sprake is van een of meerdere vormen van kindermishandling. Het model bestaat uit een piramide van tien modules. Deze modules zijn verdeeld over vier niveaus: gehechtheid, zelfregulatie, competentie en traumaverwerking (Kinniburgh, Blaustein, Spinazzola, & van der Kolk, 2005). Tijd voor Toontje werkt in de eerste drie lagen van deze piramide: gehechtheid, zelfregulatie en competentie. Deze drie lagen vormen samen een stabiele fundering om in rustigere tijden traumatische herinneringen te verwerken middels traumaverwerking. Voor de

traumaverwerking is een stabiele en veilige basis nodig. In de vrouwenopvang is hiervan nog geen sprake (Hell et al., 2012).

Daarnaast is Tijd voor Toontje ook gebaseerd op de evidence-based Trauma-Focused Cognitieve Gedragstherapie (Cohen, Mannarino, Berliner, & Deblinger, 2000). Deze behandeling onderscheidt ook verschillende fasen: psycho-educatie, opvoedingsvaardigheden, ontspanning en het leren herkennen en reguleren van emoties. Pas als de basisvaardigheden zijn behandeld, kan in de vervolgfase gefocust worden op cognitieve coping gericht op herinneringen en verwerking, het traumaverhaal en de stap voor stap overwinnen van vermijding.

2.7.2 Emotionele Veiligheid Theorie

De emotionele veiligheid theorie benadrukt het belang van een goede ouder-kindrelatie en het belang van het herkennen en reguleren van emoties voor een goede ontwikkeling na ervaringen van conflicten in de partnerrelatie. Binnen deze theorie wordt onderscheid gemaakt tussen directe en indirecte gevolgen van blootstelling aan ouderconflicten voor psychische problemen bij kinderen. Het directe effect van blootstelling aan huiselijk geweld tussen ouders betreft de vergrote kwetsbaarheid van kinderen, omdat het huiselijk geweld het vertrouwen van kinderen in de ouderlijke relatie en vaardigheden van de ouders om hen te beschermen ondermijnt. Het indirecte effect op het welzijn van kinderen loopt via de ouder. Het kind krijgt te maken met minder adequate opvoedingsvaardigheden en een mindere ouder-kindrelatie (Cummings & Davies, 2010). Bij Toontje wordt stilgestaan bij hoe de kinderen zich voelen om zo de emotieherkenning te ontwikkelen. Kinderen leren hoe ze veilig boos kunnen zijn. Ook moeders leren de regels van het veilig boos zijn.

2.7.3 Gehechtheidstheorie

Ouders hebben de taak om een kind te begeleiden in de groei en ontwikkeling door veiligheid te bieden. Kinderen hebben deze basis nodig om de wereld te kunnen ontdekken en onafhankelijkheid te verwerven. In lastige en stressvolle situaties moeten kinderen terug kunnen vallen op hun ouders voor hun emotie-regulatie. Wanneer een ouder niet beschikbaar is voor het kind, vanwege geweld in de partnerrelatie, zal het kind leren dat het voor steun niet op de ouder kan rekenen. Dit neemt het kind mee in de beeldvorming van de wereld, zichzelf en anderen (Bowlby, 1979; Holt, Buckley, & Whelan, 2008). Tijd voor Toontje besteedt aandacht aan wat er goed gaat binnen de relatie tussen kinderen en moeders.

2.7.4 Sociale cognitieve leertheorie

Als kinderen getuige zijn van geweld leren ze schadelijke gedachtepatronen aan, zoals het idee dat geweld geaccepteerd is om een ander te dwingen om iets te doen. Daarnaast kunnen zij ook gedachten ontwikkelen over zichzelf, bijvoorbeeld dat zij schuldig zijn aan het geweld (Bandura, 1978; Grych, Harold, & Miles, 2003). Het programma volgt deze theorie door de groepsbegeleiders een voorbeeldrol te laten vervullen. Daarnaast wordt ook aandacht besteed aan het zelfbeeld van de kinderen. Toontje bekrachtigt het positieve zelfbeeld.

2.7.5 Ouderschapstheorie

Deze theorie gaat in op wat ouders nodig hebben om goed te kunnen opvoeden. De theorie onderscheidt vier buffers die beschermen tegen nadelige externe invloeden: het neerzetten van een solidaire gemeenschap, het opbouwen van een sociaal netwerk en goede taakverdeling, het innemen van een metapositie ten opzichte van ouderschap en opvoeding en voldoende ervaringen van goed ouderschap opdoen (van der Pas, 2003). Tijd voor Toontje biedt waardering en steun voor moeders in hun moeilijke situatie. Het gaat samen met moeders op zoek naar ervaringen van goed ouderschap.

2.7.6 De poppenspelmethode

Het programma maakt gebruik van een pop. Hierdoor wordt een bepaalde veiligheid en luchtigheid gecreëerd. Daarnaast doet een pop een appel op kinderen (Landy, 1983).

3. Doel van het huidige onderzoek

In het huidige onderzoek wordt geëvalueerd in hoeverre moeders, kinderen en professionals vinden dat de (sub)doelen van het programma zijn behaald na deelname. Ook wordt uitgevraagd wat moeders en professionals ondersteunende en belemmerende factoren vinden binnen het programma in de vrouwenopvang. Het onderzoek zal worden uitgevoerd binnen drie verschillende organisaties voor de vrouwenopvang in Nederland.

4. Methode

Huidig onderzoek was een initiatief van de praktijkinstelling Blijf Groep en de onderzoeksafdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie van het Amsterdam UMC, locatie AMC. Een onafhankelijk onderzoeker heeft het onderzoek uitgevoerd bij verschillende praktijkinstellingen. Voor het huidige onderzoek is een kwalitatief onderzoeksdesign gebruikt waar diepte-interviews zijn afgenomen bij moeders, kinderen en professionals over hun ervaringen met het programma Tijd voor Toontje. De Medisch Ethische Commissie van het Amsterdam UMC, locatie AMC heeft het project goedgekeurd onder het projectnummer W17_422.

4.1 Setting

Het onderzoek vond plaats in drie vrouwenopvangorganisaties in Nederland: Blijf Groep, Arosa en Kadera in de periode tussen 1 november 2017 en 31 oktober 2019.

4.2 Steekproef

Voor het trekken van de steekproef is gebruik gemaakt van convenience sampling. Hierbij is de doelgroep omschreven en konden degenen die beschikbaar waren en wilden participeren in het project meedoen. De doelgroep voor het huidige project waren alle kinderen tussen de leeftijd van 4 en 10 jaar en hun moeders die het programma hadden gevolgd en professionals die het programma uitvoerden. Kinderen jonger dan vier jaar kwamen niet in aanmerking voor deelname aan het onderzoek, vanwege de uitdagingen binnen het interviewen van kinderen met een dergelijke jonge leeftijd (Spratling, Coke, & Minick, 2012).

Er is aan 21 moeders gevraagd om mee te doen aan het onderzoek, waarvan 15 toestemming gaven tot deelname aan het onderzoek. De interviews werden afgenomen in het Nederlands of Engels. De leeftijd van de moeders varieerden van 24 tot 35 jaar oud (gemiddelde leeftijd van 30.5 jaar). Negen moeders woonden in de vrouwenopvang op het moment van het interview. Geen van de moeders waren op het moment van het interview weer samen met hun (ex-) partner. De moeders hadden gemiddeld 2.4 kinderen. Acht moeders waren geboren in Nederland, twee moeders in Marokko, een moeder in Curaçao, een moeder in Pakistan, een moeder in Colombia, een moeder in Turkije en een moeder in Egypte. De duur van de interviews verschilde van 17 tot 47 minuten, met een gemiddelde lengte van 31 minuten.

Er is aan 23 kinderen gevraagd om mee te doen aan het onderzoek, waarvan 11 uiteindelijk daadwerkelijk meededen. De leeftijd van deze kinderen lag tussen 4 en 11 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 6.9 jaar oud. Van de 11 kinderen, waren er drie jongens. Bij alle kinderen had enkel de moeder het wettelijk gezag over het kind. Vijf kinderen woonden in de opvang op het moment van het interview. Van de kinderen die al buiten de opvang woonden, vonden drie interviews plaats in de opvang en drie in de huiselijke omgeving van het kind. Alle kinderen waren geboren in Nederland. Vier kinderen wilden dat hun moeder aanwezig was tijdens het interview. Alle interviews werden uitgevoerd in het Nederlands. De duur van de interviews verschilde van 10 tot 26 minuten, met een gemiddelde lengte van 16 minuten.

Er is aan 18 professionals gevraagd om mee te doen aan het onderzoek, waarvan 17 toestemming gaven tot deelname. De leeftijd van de professionals lag tussen de 24 en 59 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 35 jaar. Alle professionals waren vrouwen. Drie professionals waren dramatherapeut, acht professionals waren kindhulpverleners, vier professionals waren maatschappelijk werker en twee professionals waren zowel kindhulpverlener als dramatherapeut. De interviews vonden plaats in de werkomgeving van de professionals. De duur van de interviews varieerde van 34 tot en met 113 minuten, met een gemiddelde duur van 57 minuten. Van deze professionals waren er 10 werkzaam bij Blijf Groep, 3 bij Arosa en 4 bij Kadera.

4.3 Dataverzameling

In samenwerking met de begeleidingscommissie van dit project is een interviewgids opgesteld met topics voor de interviews. De topics op deze interviewgids waren als volgt: algemene beleving, waargenomen behaalde doelen van het programma, waargenomen negatieve gevolgen, waargenomen werkzame elementen, ideale omstandigheden om het programma in uit te voeren, behandelintegriteit en barrières. Na afloop van de eerste interviews heeft de begeleidingscommissie de interviewgids als passend bestempeld. Na afloop van de eerste interviews heeft de uitvoerend onderzoeker samen met een collega de interviews nagelopen voor kwaliteit-checks.

4.4 Procedure van interview

In elke locatie van de praktijkinstellingen werd een medewerker aangewezen om mogelijke kandidaten voor het onderzoek te lokaliseren. Wanneer een mogelijke kandidaat geïdentificeerd was, vroeg deze medewerker aan de persoon of de uitvoerend onderzoeker contact mocht opnemen. Wanneer de persoon hiervoor toestemming gaf, nam de uitvoerend onderzoeker telefonisch contact op om informatie over het onderzoeksproject te geven. Wanneer de persoon toestemming gaf tot deelname voor het onderzoek, werd een datum afgesproken voor het interview. Aan het begin van het interview was ruimte voor de persoon om vragen te stellen. Hierna werd gevraagd om een toestemmingsformulier voor het onderzoek te ondertekenen.

Bij kinderen werden de gezaghebbende ouders gevraagd om toestemming voor deelname van het kind aan het onderzoek. Wanneer de vader gezag had over het kind, werd eerst toestemming gevraagd aan de moeder om contact met vader op te nemen. Wanneer de moeder deze toestemming niet gaf, werd deze wens gerespecteerd. Dit betekende dat het kind niet mee kon doen aan het interview. Wanneer de gezaghebbende ouder(s) getekend had(den), werd het kind om mondelinge toestemming gevraagd om mee te doen aan het interview.

Moeders, kinderen en professionals konden op elk moment het interview stoppen. Alle interviews werden met geluid opgenomen. De uitvoerend onderzoeker noteerde werkaantekeningen tijdens de interviews. Na afloop werden de interviews in hun geheel getranscribeerd.

Na afloop van het interview ontvingen moeders een cadeaukaart van 10,- euro voor hun deelname. Kinderen ontvingen na afloop van het interview een klein cadeautje voor hen deelname.

4.5 Data-analyses

Direct na een interviewafname werd het transcript van het interview geanalyseerd. Hierdoor konden nieuwe onderwerpen, die tijdens de interviews naar voren kwamen, bekeken worden en in volgende interviews worden ingebracht. Tijdens het analyseproces is gebruik gemaakt van Thematische analyses om patronen van betekenis in de interviews te identificeren en te analyseren. Hierbij werd zowel gebruik gemaakt van een deductieve als inductieve benadering (Braun & Clarke, 2006). De interviews werden zin voor zin gecodeerd door de uitvoerend onderzoeker. Daarnaast werden stukjes van de interviews gecodeerd door een collega-onderzoeker. Beide onderzoekers bespraken hun codes en kwamen tot een overeenkomst. Daarna groepeerde, vergeleek en categoriseerde de uitvoerend onderzoeker de codes tot concepten. Deze concepten werden met de begeleidingscommissie besproken. Er is gebruikt gemaakt van MAXQDA 2019 voor de data-analyse (VERBI-Software, 2019).

5. Resultaten

In dit onderzoek stonden twee vragen centraal:

1. In hoeverre vinden moeders, kinderen en professionals dat de (sub)doelen van het programma Tijd voor Toontje zijn behaald na deelname?
2. Wat vinden moeders, kinderen en professionals ondersteunende en belemmerende factoren binnen het programma Tijd voor Toontje in de vrouwenopvang?

Hieronder worden de resultaten per onderzoeksvraag besproken, ondersteund door citaten uit de interviews.

5.1 Onderzoeksvraag 1

5.1.1 Subdoelen binnen thema 1

Uit het onderzoek kwam naar voren dat de respondenten vonden dat de doelen rondom het eerste thema van het programma ruimschoots behaald werden. Moeders gaven aan dat er een fijne sfeer hing tijdens het programma. Hier konden zij in een omgeving van rust en kalmte hun problemen even vergeten en zich concentreren op hun kind. Moeders legden uit dat door de chaos in hun leven ze vaak vergaten om aandacht te geven aan kleine, simpele dingen. Moeders vertelden dat zij zagen dat hun kind plezier had tijdens de sessie en dat zij een positievere interactie ervaarden met hun kinderen.

“Ja, en gewoon de sfeer he. Een hele leuke sfeer was het.”

“Ik heb geleerd even alle problemen los. Ik zat in m’n scheiding, alle problemen omheen, maar eh even alles loslaten, alle problemen ... Dat ik echt rustig moet zitten en niet te druk, te druk, te druk met duizend dingen. Dat doe je automatisch. [...] Maar eh zeg maar, pluspunten als je dat doet. Dan ben je rustiger, dan zijn je kinderen rustiger. Dan heb je meer plezier in de situatie.”

“Zij vond het leuk ook. Ze ging gewoon spelen.”

Kinderen gaven aan dat zij het leuk vinden bij Toontje. Ze vertelden dat ze de spelletjes leuk vonden.

“Ik vond het een hele leuke Toontje. Ik had er altijd zin in.”

“Soms ga je bij Toontje heel veel kletsen en soms ga je bij Toontje heel veel spelen.”

Professionals zagen dat moeders en kinderen plezier hadden in het programma en dat moeders bewustzijn creëerden over het belang van leuke dingen doen met hun kinderen. Moeders ervaarden de ruimte om na te denken over simpele dingen, zoals samen plezier hebben, ontspannen en de emoties van hun kinderen. Zij zagen dat het programma een veilige plek was voor moeders en hun kinderen. Professionals omschreven dat de positieve en niet-oordelende benadering die in het programma gebruikt werd hieraan bijdroeg.

“Ja, die nou dat zijn echt een op een momentjes en die pakte ze op dat moment ook. Gewoon lekker samen zijn en als het kindje wilde knuffelen lekker samen knuffelen. Gewoon echt, echt even ontspannen samen.”

“Dat viel me heel erg op bij haar, van: oh dat is echt heel mooi, want het is echt alleen maar op het positieve gericht. [...] En ik denk dat dat de veiligheid wel creëert op zo’n groep waardoor kinderen ook ontspannen.”

5.1.2 Subdoelen binnen thema 2

Ook binnen het tweede thema gaven respondenten aan dat de doelen behaald werden. Binnen het tweede thema gaven moeders aan dat zij zagen dat hun kinderen in het programma leerden om met emoties om te gaan. Moeders waardeerden het dat hun kinderen in het programma hun verhaal kwijt konden. Zij vertellen dat zij leerden hoe ze met de emoties van hun kinderen om moesten gaan. Daarnaast gaven moeders aan dat ze in het programma geleerd hadden om ook om te gaan met hun eigen gevoelens. Ook ervoeren ze de ruimte om zich te uiten.

“Dus ja, als je boos bent, moet je even op kussen slaan en even schudden. En dat helpt bij haar.”

“En ik denk ook dat ze dan zien van je kan bo boos zijn of iets niet leuk vinden, zonder echt boos te zijn.”

“Dat ze even gehoord wordt. En ik zie wel dat ze dat heel fijn vindt.”

“Want ja, op die manier kunnen we ook begrijpen hoe kinderen eh ja, hoe we opmerken hoe kinderen dat voelen.”

“Ik heb heel goed geleerd dat ik stil moet zitten bij emoties van mijn kinderen.”

“Het verdriet dat je voor je kind hebt. En dat heb ik daar echt kunnen verwerken. Daar heb ik echt wel tijd voor kunnen krijgen, om dat te bespreken.”

“En je kan ook je ei kwijt als moeder.”

Kinderen zelf gaven aan dat ze leerden hoe ze met hun emoties moesten omgaan en wat ze konden doen als ze boos of verdrietig waren.

“Dat je niet moet pesten als je boos bent. Je moet dan afkoelen.”

“Eh, dan zeg ik het niet. Maar ik word wel veilig boos.”

“Als je boos bent, dan hebben ze een boosheid-eitje. Dan kan je in doen en dan kan je het raampje dichtdoen en daarna als je weer niet meer boos bent dan kan je eruit komen.”

Professionals vertelden dat kinderen leerden hoe ze boos mochten zijn zonder anderen pijn te doen of spullen kapot maken. Zij zagen dat kinderen hun emoties leerden herkennen en te reguleren. Kinderen kregen handvatten aangeboden hoe om te gaan met hun emoties. Daarnaast zagen professionals dat moeders zich bewust werden van hun invloed op de emoties van hun kinderen, wat confronterend kon zijn.

“Kinderen die als een zombie binnenkomen en als een mens weggaan. Met herkenbare emoties voor zichzelf”

“Maar dat ze, dat ze wel minder snel en lang boos zijn. Dat die boosheid nog wel komt of de teleurstelling, maar dat ze er sneller uit te helpen zijn.”

“Dus dat is een grote meerwaarde. Dat ze echt leren om eh handvatten te krijgen om in situaties om te gaan met bepaalde dingen.”

“Herkennen het ook vaak bij zichzelf. Dus hun kind laat het gedrag zien dat ze zelf... en dat is vaak ook wel confronterend.”

5.1.3 Subdoelen binnen thema 3

Uit het onderzoek is gebleken dat thema drie moeilijker werd ontvangen. Sommige moeders gaven aan dat ze het fijn vonden dat hun kinderen in het programma over hun vaders mochten praten. Daarentegen gaf een aantal moeders aan dat dit onderwerp niet besproken werd in de sessies. Vervolgens was er een groep moeders die aangaven dat ze door het programma wisten dat hun kinderen hun vaders helemaal niet misten.

“Er werd over gepraat. ... Je kan het allemaal wegstoppen, maar dat is niet goed voor jou, voor je kinderen. Het is beter dat je erover kan praten.”

“Hmm. Nee daar hebben we het niet heel veel over gehad, nee.”

“Zij moesten tekenen, ik en dan mensen die je lief vindt en dat. En ik was ook heel verrast dat ze hebben papa niet getekend. Dus daarom heb ik ook het idee dat zij vader niet mist.”

Binnen dit thema gaf een aantal kinderen aan dat ze in het programma konden vertellen dat ze verdrietig waren dat ze niet bij hun vaders woonden. Andere kinderen gaven aan dat het onderwerp niet aan bod was gekomen. Wat wel duidelijk bij de kinderen naar voren kwam is dat ze wel gesproken hadden over mensen missen in het algemeen en wat ze konden doen als ze mensen misten.

“En verdrietig, en dat was omdat papa in de gevangenis zit en nog steeds.”

“Ik heb niet over papa gepraat met Toontje.”

“Over, over wie je mist. En waarom je diegene mist. Toontje mist z'n moeder en z'n vader toen ze bij elkaar. Hij mist niet het huiselijk geweld en dat Toontje naar hier moest komen.”

“Dan kan je hem bellen en je kan hem een kaart sturen.”

Professionals zagen dat kinderen wel graag over deze thema's wilden praten, maar dat het erg afhankelijk was van hoe de moeder over dit thema praatte. Professionals benadrukten het belang van het gebruik van de input van het kind als basis. Zij zagen dat deze thema's voor moeders lastig waren, maar dat het wel goed was om met moeders te bespreken omdat ze dan dingen toch anders gingen zien.

“Maar ik merk dat ze allemaal toch wel willen vertellen over loyaliteit.”

“Heel vaak opluchting. Dat ze het mogen hebben over vader, maar ook heel vaak de negatieve kanten van vader. Papa was altijd boos, papa sloeg mama.”

“En als een kindje bijvoorbeeld heel duidelijk papa niet wilde zien, was dat bijvoorbeeld ook wel terug te merken aan hoe mama over papa sprak.”

“En bij Toontje proberen we daar niet te diep op in te gaan, maar gewoon puur wat zegt het kind? En daar dan een beetje op inspelen.”

“En dat stukje, dat vinden de meeste moeders ook wel het meest ingewikkelde. Ik zie ze soms een beetje schuiven van Oh ja, shit mijn kind houdt ook heel veel van papa.”

“Voor de meeste moeders wel eh een soort eyeopener van o ja, ik kan het ook wel gewoon erover hebben hoe die is als papa.”

5.1.4 Subdoelen van thema 4

Ook binnen thema 4 komen verschillende dingen naar boven. Binnen dit thema gaven moeders aan dat zij door het programma ervoeren niet de enige te zijn met problemen. Zij konden met andere moeders van gedachten wisselen en elkaar helpen. Daarnaast gaven moeders aan dat zij het prettig vonden dat ze door het programma hulp voor henzelf en hun kinderen kregen. In de interviews kwam niet naar voren dat moeders geleerd hadden de impact van huiselijk geweld op hun kinderen te herkennen.

“Dat kan je ook zien hoe die andere moeders ook voelen. Soms denk je van: Oh je bent de enige eh die dat meemaakt. Maar dan zie je dat er ook andere vrouwen die ook misschien, niet hetzelfde maar een beetje.”

“En ja, vooral ook om te weten: zit zij nog met bepaalde dingen en kan ze misschien daar meer haar ei kwijt.”

“Je frustraties van moeder. Of je problemen aangeven of de punten waar je tegenaan loopt.”

“Ik ben blij met Toontje. Ik ben er heel blij mee, want ik heb er echt heel veel steun aan gehad en alles.”

Kinderen gaven aan in de sessies gepraat te hebben hoe om te gaan met nachtmerries. Een aantal kinderen vertelde in het programma over de nare dingen uit het verleden gesproken te hebben. Echter gaf het grotendeel van de kinderen aan niet over het verleden gesproken te hebben en ook niet over de dubbele gevoelens ten aanzien van het huiselijk geweld vroeger.

“Toen gingen we oefenen wanneer je een nachtmerrie hebt, wat je dan moest doen. Dan moest je gewoon in je hoofd zeggen: Stop, hou op.”

“Omdat hij ook enge dingen heeft meegemaakt.”

“Hij heeft wel gezegd dat die ook is gevluht.”

“Weet niet of we het daarover gehad hebben.”

Professionals gaven aan dat dit thema lastig is voor kinderen. Zij wilden niet teruggaan naar die herinneringen. Bij enkele kinderen zagen professionals echter opluchting, omdat ze over de nare dingen mochten praten.

“De meesten willen niet naar die herinneringen.”

“Maar bij die jongere kinderen kun je er bijna niet over praten.”

“En dan zag je ook echt wel opluchting dat ze het heeft mogen vertellen.”

5.1.5 Overkoepelend onderzoeksvraag 1

Overkoepelend kan gezegd worden dat de respondenten aangaven dat de meeste doelen van het programma voor de kinderen behaald werden. Zo ervoeren respondenten fysieke en emotionele veiligheid in het programma. Ook ervoeren respondenten dat kinderen en moeders leerden over het belang van fijne dingen doen en veilig boos zijn. Er werd gezien dat kinderen middels praktische tools leerden om hun emoties te reguleren en op een veilige manier grenzen aan te geven tegenover anderen. Uit het onderzoek blijkt dat er vraagtekens geplaatst kunnen worden in hoeverre kinderen

na de interventie ervoeren dat ze naar beide ouders loyaliteit mogen ervaren en uitdrukken, gezien de verschillende ervaringen die vanuit de respondenten naar voren kwamen.

Wat betreft de doelen voor de moeders blijkt uit de ervaringen van de respondenten dat moeders in de sessies bezig waren met hun eigen emotieregulatie en die van hun kinderen. Uit de interviews komt naar voren dat moeders in de sessies bewustzijn creëerden over hun eigen gedrag en emoties op kinderen. Daarnaast lijkt het dat moeders bewustzijn creëerden over het belang van basaal contact en veiligheid. Gezien de verschillende ervaringen rondom het onderwerp loyaliteit die uit het onderzoek naar voren kwamen, kan men zich afvragen of het thema rondom loyaliteit in de huidige vorm op de juiste manier wordt aangeboden. Hetzelfde geldt voor het thema herinneringen, omdat de interviews geen duidelijke signalen naar voren kwamen dat moeders zich bewust zijn van de impact van huiselijk geweld op hun kind.

5.2 Onderzoeksvraag 2

5.2.1 Ondersteunende factoren

5.2.1.1 De thema's

Uit het onderzoek komt naar voren dat de respondenten de thema's die het programma behandelde passend vonden. De thema's werden gezien als passend voor iemand die huiselijk geweld heeft meegemaakt.

“Ik vind die vier thema's wel heel kloppend.”

“Eigenlijk Toontje behandelt echt alle thema's. Echt wel van als je met huiselijk geweld omgaat, wat er dan eigenlijk allemaal aan te pas komt.”

5.2.1.2 De combinatie van maatwerk en vaste structuur

De respondenten spraken uit de combinatie van maatwerk en vaste structuur te waarderen. De vaste opbouw van de sessies werd als prettig ervaren. Mensen wisten op deze manier wat ze konden verwachten en waar ze aan toe waren. Dit werd erg gewaardeerd in een omgeving die veel stress kende. Daarnaast vonden respondenten het prettig dat binnen deze vaste structuur wel ruimte was voor maatwerk. Op deze manier ervoeren de respondenten dat er kon worden ingespeeld op bepaalde situaties wanneer dit nodig was.

“Maar wat ik vooral merkte bij mezelf wat ik heel relaxt vond is dat je toch in een beetje een sleurtje daarbinnen zitten op een gegeven moment. Een ding is dat het natuurlijk altijd op dezelfde momenten is. Dus ik denk dat dat het eerste was wel heel fijn is.”

“Tuurlijk je bereidt het elke week netjes voor en je weet van elkaar wat je gaat doen, maar je weet ook oké als het niet werkt, omdat er andere dingen spelen, dan laat je het los.”

5.2.1.3 De handpop Toontje

Uit de interviews kwam naar voren dat kinderen Toontje gingen zien als een maatje. Toontje werd een vast figuur in de opvang waar kinderen op kunnen vertrouwen. Daarnaast bleek uit de interviews dat Toontje werkte als een communicatiemiddel. Verschillende respondenten gaven aan dat als een volwassene iets uitlegde kinderen dit vaak minder goed oppakte, dan als Toontje iets uitlegde. De respondenten zagen ook dat Toontje voor herkenning bij de kinderen zorgde. Toontje vertelde wat hij had meegemaakt en hierdoor zagen professionals en moeders dat kinderen gerustgesteld werden. Uit de interviews bleek ook dat Toontje fungeerde als een voorbeeldfunctie. Wanneer Toontje voordeed hoe je met boosheid om kon gaan, gingen de kinderen dit vervolgens na doen. Als laatste bleek dat de handpop voor veiligheid en afstand zorgde, volgens de moeders en professionals. Zij gaven aan dat het programma zonder pop veel te confronterend zou zijn voor de kinderen. Volgens hen zorgde Toontje

er juist voor dat kinderen zelf mochten kiezen in hoeverre ze zich identificeerde met de pop en in hoeverre ze op hem reageerde.

“Toontje is echt iemand die een vertrouwd persoon wordt voor het kind.”

“Ze gaan zich ook echt hechten aan Toontje.”

“Als volwassenen iets uitlegt ... dan snappen ze het echt niet zo snel. Maar als je als drama ... het op die manier uitlegt dan kunnen zij echt gewoon meer aandacht. Om te kijken hoe dat ze zijn en wat het dier doet. En ja, dan begrijpen ze meer.”

“Een soort van dat ze inderdaad gelijk gerustgesteld worden. Dat ze weten van nou die heeft gewoon hetzelfde meegemaakt.”

“En dat ze een voorbeeld krijgen en dat Toontje het voordoet en daarna samen gaan doen. Dus dat vind ik wel mooi, ja.”

“Als therapeut zelf zonder een pop erbij zou het vast veel te direct of confronterend zijn.”

5.2.1.4 De positieve insteek

Professionals en moeders waardeerden de positieve insteek die centraal stond in het programma. Volgens hen zorgden dit ervoor dat de interactie tussen moeder en kind ook positiever werd. Professionals benadrukten het belang om bij elke kleine positieve ontwikkeling uitgebreid stil te staan.

“Toontje heeft me soms ook wel weer geleerd dat je dus veel meer ruimte moet maken voor die positieve dingen en die tijd is er.”

5.2.1.4 Niet te diepgaand

Moeders en professionals gaven aan dat het prettig was dat het programma niet te diep in ging op moeilijke onderwerpen. Moeders voelden zich niet verplicht om over lastige onderwerpen te praten. Professionals gaven aan dat dit belang hoog stond in de sessies, omdat anders de veiligheid van de groep in het geding kwam.

“Kijk, als zij het idee hebben het gaat over problemen hier en pfff zwaar en heftig en dan moet ik dat weer en dat weer... terwijl de moedergroep ook een hele mooi opstap zou kunnen Dat je ook gaat ervaren van goh, het hoeft niet allemaal zo zwaar te zijn en je kan gewoon ook vanuit leuke dingen dingen leren.”

“En je wil er ook weer niet heel diep op in. Want anders dan gaat het kind ineens vertellen van waarom ze papa slecht vinden en wat er allemaal wel niet is gebeurd en dat is juist eigenlijk niet waar je met Toontje naar toe wilt.”

“Dat maakt het al best grappig he. Het maak niet eh het wordt niet te diep en het wordt niet te zwaar. Het is allemaal gewoon wel leuk. Ja.”

5.2.1.5 Laagdrempelig

Professionals gaven aan dat laagdrempeligheid een kracht van het programma was. Volgens de professionals hoefden moeders en kinderen niks tijdens de sessies. Alleen hun aanwezigheid was al voldoende. Moeders gaven aan het fijn dat te vinden dat ze niks hoefden in het programma. Volgens hen vergaten ze hierdoor even hun problemen en konden ze genieten van de sessie.

“Alleen maar laagdrempelig samen zijn. Dat heeft ook iets effect voor moeder en kind.”

“Als ik dan bij Toontje ben dan kan ik dat even vergeten. Dan ben je niet zeg maar de patiënt. En dat is heel fijn.”

5.2.1.6 Focus op het alledaagse leven

Moeders ervoeren het programma als prettig omdat de focus voornamelijk lag op het alledaagse leven. Hierdoor waren ze bezig hoe om te gaan met de huidige situatie in plaats van alleen in het verleden te blijven hangen.

“Dus dat vind ik juist heel mooi dat je niet speciaal bezig bent met wat er is gebeurd, maar hoe ga je er mee om met hoe het nu is.”

5.2.1.7 Actief bezig zijn

Moeders gaven aan dat ze door actief bezig te zijn hun problemen even los konden laten. Dit ervoeren zij als prettig. Doordat er tijdens de sessies niet enkel gepraat werd, maar ook aan spelletjes en knutselactiviteiten gedaan werd, ervoeren moeders dat zij hun gedachten op iets anders dan hun problemen konden zetten.

“En vorige keer gingen we knutselen, dus dan kan je echt je gedachten ergens anders op zetten. Actief ergens mee bezig.”

5.2.1.8 Spelenderwijze

Moeders waardeerden ook dat het programma voornamelijk op een spelende manier te werk ging. Moeders zagen dat dit aansloot bij de belevingswereld van hun kinderen. Daarnaast ervoeren moeders dat hun kinderen door middel van spelletjes op een onbewuste manier bezig waren met hun emoties.

“En mijn kind die zit nog helemaal in d'r fantasierijke wereld. Dus die vindt dat ook helemaal prachtig.”

“Gewoon op speelse manier met hun verdriet omgaan.”

5.2.2 Belemmerende factoren

5.2.2.1 Taal

Zowel moeders als professionals zagen dat taal een belemmering kon vormen voor de moedergroep in het programma. Zij zagen dat moeders die een andere taal dan Nederlands spraken vaak niet naar het programma kwamen of tijdens het programma niets van de inhoud oppikte. Daarentegen noemden professionals dat de thema's zo laagdrempelig waren dat men eigenlijk daar het Nederlands niet voor hoefde te beheersen.

“En de moeders die bijvoorbeeld geen Nederlands kunnen, die zitten er ook gewoon bij. En ze lachen maar, omdat ze niet weten wat er gebeurt. Ze doen maar na. Maar ze leren ook eigenlijk niets.”

5.2.2.2 Negatieve effecten

Professionals zagen het voorkwam dat de kindgroep erg chaotisch en druk werd³ⁿ. Zij zagen dat sommige kinderen erg druk werden en elkaar afleidde. Daarnaast gaven enkele moeders aan dat hun kind zichzelf niet genoeg kon uiten tijdens het programma. Zij ervoeren dat kinderen in het programma werden afgeremd in het vertellen van nare dingen uit het verleden, zoals hierboven

beschreven is als een ondersteunende factor. Echter zagen deze moeders dat wanneer hun kind juist wel klaar was om over de nare gebeurtenissen te praten, zij werden afgeremd. Dit kon dan vervolgens leiden tot boosheid en onbegrip bij de kinderen als zij weer bij hun moeder waren.

“We hadden op een gegeven moment een jongetje en dat was best een klein jongetje en die had aangegeven: hij wilde niet meer naar Toontje. Toen ben ik met de moeder gaan praten, ik snapte het eigenlijk niet zo goed. En uiteindelijk kwamen we erachter: ja, hij kreeg altijd zo’n hoofdpijn, want hij was altijd zo druk erna.”

“Want [naam zoon] kwam elke keer, twee keer na Toontje kwam die heel boos naar buiten. Dat die echt extreme woedeaanvallen had. Ik snapte niet waar dat vandaan kwam. Maar dan merkte die dat die juist... dat hij wou praten over dingen, maar dat die... maar daar was natuurlijk niet echt ruimte voor.”

5.2.2.3 Afstemming met ouder

Enkele moeders gaven aan dat niet met hen besproken was wat de kinderen in de kindgroep deden en bespraken. Zij vertelden over situaties waar hun kind na de sessie bij Toontje ander gedrag vertoonde en moeders dit niet konden plaatsen. Moeders gaven aan dat zij liever hadden gezien dat ze op de hoogte gehouden werden van de inhoud van de kindgroep. Professionals gaven aan een moment in het programma te missen waarop ze informatie konden delen met de ouder van het kind.

“Ik heb, nee het is me nooit verteld wat is besproken met Toontje.”

“En als je bijvoorbeeld met zo’n les iets ophaalt en je vertelt het niet aan de ouders en je kind slaapt bijvoorbeeld onrustig die avond dan weet je eigenlijk niet waar het vandaan komt, als er niks ongebruikelijks is gebeurd weet je wel. En het is me wel een keer overkomen, ik weet niet hij vertelde iets ofzo, dat hij werd geduwd of geslagen en die avond heeft hij lopen huilen: nee, niet doen, niet doen enzo. Weet je wel? Omdat het weer naar boven is gekomen toen hij was gaan slapen. Weet je, en dat vond ik dan wel jammer dat ik het dan niet wist. En dan de volgende ochtend heb ik gewoon met hem erover gehad, van wat is er? Waarom droomde je zo slecht en zo. En toen zei hij: mama, ik moest weer denken aan toen m’n armen werden getrokken, weet je wel, en toen... weet je wel, en dan denk je: waar heb je dat gezegd? Ja, bij Toontje weet je wel. En dan denk ik van: oh...”

“Wat wij wel een beetje merkten is dat, dat er en dat was met name als kindjes veel langer kwamen dat er dan heel veel gebeurde en dat wij heel dingen uit het programma haalden over hoe het met een kindje ging en waar een kindje mee worstelde. Maar dat er geen moment was, waar we dat bijvoorbeeld terug konden geven aan de ouders.”

5.2.2.4 Opkomst moedergroep

Zowel moeders als professionals gaven aan dat de opkomst van de moedergroep over het algemeen laag was. Professionals omschreven dat moeders wel blij leken dat hun kind naar het programma kon, maar dat het ingewikkelder lag voor moeders zelf om te komen. In de interviews werden verschillende mogelijke redenen genoemd als verklaring van de lage opkomst van de moedergroep: wantrouwen, schaamte, geen zin, niet nodig, angst, het programma zien als opvang of grote stress in de eerste periode in de opvang.

“Ik denk dat veel mensen bang zijn”

“Ik denk dat veel vrouwen hier niet dat besef hebben, omdat ze zo chaotisch in hun hoofd zijn.”

“Of misschien gaan de kinderen te veel vertellen informatie wat ze eigenlijk niet willen ... Ja, toch een soort van schaamte denk ik.”

“Nou ja, onze ervaring leert dat op welke manier je probeert moeders ook te bereiken. Dat is echt heel moeilijk, om ze naar de groep te krijgen.”

“Ja de vrouwen die onzekerder zijn over hoe ze het doen en wat ze te horen zouden kunnen krijgen, ja dat die meer wegblijven.”

5.2.2.5 Link met de organisatie

Uitvoerders gaven aan dat link tussen het programma en de rest van de organisatie, ondanks Toon houden, op dit moment nog te zwak was. Zij verwachtten dat het programma meer vruchten af zou werpen wanneer de link met de organisatie sterker was. Professionals vertelden het enthousiasme over het programma in de organisaties breed te missen.

“Eh... Ze lezen het niet, maar ik dacht: nou, geef maar gewoon reactie van ik heb het gezien. Open het en zie of jouw cliënt is wel of niet geweest. Je hoeft niet alles te lezen. Ja. Dus van sommige collega's krijg ik terug een reactie, van heel veel niet.”

“En in de periode vond ik dat Tijd voor Toontje meer een last was voor de collega's dan een... Verrijking ja. En dat vind ik echt een belemmering. Dan krijgen mijn collega's er bijvoorbeeld niet genoeg tijd voor. Van o ja, ook nog tijd voor Tijd voor Toontje, dan is het weer woensdag en dan ben ik vergeten om dit en dit te regelen en dan komt er niemand. Dan maak ik er tijd voor en dan komt er niemand”

“Ik wil in ieder geval kwijt, maar ik weet niet of jij er iets mee kan, maar ik wil het wel gezegd hebben. Dat het eh soms moeilijk is om even denken hoe ik dat moet zeggen... het lijkt soms alsof niet iedereen in de organisatie eh zo enthousiast is als ik over Toontje [lacht]. Ja, omdat dat eh... om bijvoorbeeld de ruimte zo Toontje-proof mogelijk te krijgen en dus... we zouden graag een gordijn willen ophangen, zodat het daarachter niet zo opvalt.”

5.2.2.6 Te weinig training professionals

Professionals ervoeren weinig training en supervisie binnen de uitvoering van het programma. Zij legden uit dat gezien de zware doelgroep waar zij mee werken, zij baat zouden hebben bij regelmatige momenten van uitwisseling en inspiratie. Enkele professionals gaven aan dat het gebrek aan supervisie en training soms kon leiden tot onzekerheid over hun eigen kunnen binnen het programma.

“Soms word ik er ook best wel onzeker van, van het programma. Dat ik denk: Doe ik het allemaal wel goed? Want je voelt van die ellende en eh... je voelt zo die enorme behoefte van die kinderen en die vrouwen als ze dan dingen vertellen en hun hele hart uitstorten en dat ik denk: Oh wat is er veel nodig.”

“Eh, ik denk... ja wat ik wel een beetje mis misschien is de organisatie eromheen. Dat je eh... Eigenlijk vrij los wordt gelaten en weinig training hebt ter voorbereiding op Toontje.”

“Dus als we nou goed weten van wat is de rol en als we dat een keertje zien uitgespeeld worden, weet je wel? Door iemand, als we daar, ja... dan heb je een beter idee.”

5.2.3 Overkoepelend onderzoeksvraag 2

Uit dit onderzoek zijn meerdere steunende en belemmerende factoren gerapporteerd door de respondenten. Zo werden de thema's, de combinatie tussen structuur en maatwerk, de handpop, de positieve insteek, de laagdrempeligheid en de spelenderwijze van het programma gewaardeerd. Daarnaast vonden respondenten het prettig dat het programma niet te diep ging, gericht was op actief bezig zijn en focuste op het huidige leven.

Daarentegen waren ook enkele belemmerende factoren te vinden in de ervaringen van de respondenten. Zo gaven professionals aan training en supervisie en de link tussen het programma en de organisatie te missen. Als hierin geïnvesteerd werd, verwachtten de respondenten dat het programma beter tot uiting kwam. De lage opkomst van de moedergroep zorgde er volgens moeders en professionals ook voor dat het programma minder sterk stond. Zowel ouders als professionals gaven aan een moment van overdracht tussen ouder en het programma te missen. Moeders hadden hierdoor het gevoel niet te weten wat er in het programma gebeurde en professionals hadden het gevoel dat veel belangrijke informatie hierdoor verloren ging. Ook taal werd door zowel moeders als professionals gezien als een belemmerende factor. Moeders die een andere taal spraken konden vaak niet goed met het programma meekomen. Als laatste werden ook enkele negatieve effecten van het programma geregistreerd door moeders en professionals. Zo konden de sessies erg druk en chaotisch zijn, wat zijn weerslag had op de kinderen. Daarnaast merkten enkele moeders op dat hun kind, dat juist wel over de nare gebeurtenissen uit het verleden kon en wilde praten in het programma, werd afgeremd. Dit kon zorgen voor boosheid en verdrietig bij deze kinderen wanneer de sessie was afgelopen.

6. Discussie en aanbevelingen

Huidig onderzoek had als doel om het programma Tijd voor Toontje te evalueren aan de hand van ervaringen van moeders, kinderen en professionals. Hiervoor waren twee onderzoeksvragen geformuleerd:

1. In hoeverre vinden moeders, kinderen en professionals dat de (sub)doelen van het programma Tijd voor Toontje zijn behaald na deelname?
2. Wat vinden moeders, kinderen en professionals ondersteunende en belemmerende factoren binnen het programma Tijd voor Toontje in de vrouwenopvang?

6.1 Discussie

Uit het onderzoek bleek dat de respondenten voornamelijk ervoeren dat de (sub)doelen van het programma voor kinderen omtrent het ervaren van fysieke en emotionele veiligheid, het ervaren van ruimte om te ontwikkelen en te leren, het kunnen herkennen, plaatsen en hanteren van emoties en het kunnen aangeven van grenzen tegenover anderen behaald werden. Daarnaast ervoeren de respondenten dat de (sub)doelen van het programma voor moeders omtrent het kunnen herkennen, plaatsen en hanteren van emoties, het zich bewust zijn van het effect van hun gedrag en emoties op hun kinderen, het weten dat basaal contact bijdraagt aan de veiligheid van kinderen en het veilig kunnen aangeven van grenzen tegenover anderen behaald werden.

Daarentegen kunnen er vraagtekens geplaatst worden of het doel voor kinderen om te ervaren dat ze loyaliteit naar beide ouders mogen ervaren en uitdrukken behaald werd. Dit gold ook voor het doel voor moeders om zich bewust te worden van de loyaliteit van kinderen naar hun vaders. Uit de interviews kwam naar voren dat moeders na afloop van het programma verschillende conclusies getrokken hadden omtrent dit onderwerp. Daarnaast gaven kinderen voornamelijk aan dat dit onderwerp niet aan bod was gekomen in de sessies. Professionals zagen daarentegen dat zowel moeders als kinderen in het programma de ruimte kregen om over deze loyaliteiten na te denken. Daarbij gaven professionals wel aan dat dit voor sommige moeders en kinderen een lastig onderwerp was. Er kunnen verschillende verklaringen voor deze tegenstrijdige ervaringen bedacht worden. Het is mogelijk dat moeders en kinderen zowel in het interview met de onderzoeker als in het programma liever niet over dit soort gevoelige onderwerpen wilden praten, terwijl het onderwerp wel in de sessies werd aangesneden. Dit komt overeen met onderzoek dat aangeeft dat mensen de voorkeur hebben om negatieve, persoonlijke informatie liever aan een computer avatar vertellen dan aan een interviewer of aan een groep met relatief onbekende mensen (Mytton, Ingram, Manns, & Thomas, 2014; Pickard, Roster, & Chen, 2016). Daarnaast is het ook mogelijk dat de manier waarop het thema op dit moment vorm krijgt in de sessies niet passend is voor de doelgroep. Het thema kan werken als een trauma trigger voor moeders en kinderen. Het kan moeders en kinderen een gevoel van onveiligheid geven, ook al bevinden ze zich op een veilige plek (Cohen & Issues, 2010). Tot nu toe is er, naar het weten van de onderzoekers, geen onderzoek gedaan naar de manier waarop dit thema het best in een programma gevormd kan worden.

Daarnaast kan middels de ervaringen uit de interviews ook getwijfeld worden of moeders na het programma inzicht hadden op de impact van huiselijk geweld op hun kinderen. Hierover zijn uit de interviews geen duidelijke signalen naar voren gekomen. Dit kan verklaard worden doordat moeders in de opvang nog te druk bezig zijn met het op orde krijgen van hun eigen leven. Dit kan ervoor zorgen dat ze op dat moment nog niet de ruimte hebben om deze impact te onderkennen (Humphreys, Thiara, & Skamballis, 2011).

Uit het onderzoek kwamen meerdere ondersteunende factoren naar voren. Zo zagen moeders en professionals de thema's als heel passend bij de doelgroep. De handpop werd gewaardeerd, omdat de pop ervoor zorgde dat kinderen zich veilig voelde. Daarnaast fungeerde de pop als een maatje en voorbeeldfunctie. Ook zorgde de pop er volgens de respondenten voor dat de kinderen makkelijker met elkaar in gesprek gingen dan wanneer alleen een volwassene aanwezig was. Dit komt overeen met onderzoek dat aantoont dat een pop tot de verbeelding van kinderen spreekt en zorgt voor psychische distantie (Landy, 1983). Ook de positieve insteek, de spelenderwijze en laagdrempeligheid van het

programma dragen volgens de respondenten bij aan de werking. Dit kan verklaard worden doordat deze factoren ervoor zorgen dat moeders en kinderen zich thuis voelen en kunnen ontspannen in het programma (Stephens, McDonald, & Jouriles, 2000). Ook werd gewaardeerd dat het programma niet te diep ging en gebruik maakte van materialen en spelletjes, waardoor het programma geschikt was voor kinderen die nog niet over hun nare herinneringen konden praten. Dit geeft de gedachte achter het ARC-model weer, waar kinderen leren om woorden te geven aan hoe ze zich voelen door middel van spel (Arvidson et al., 2011). Daarnaast zorgde het feit dat het programma niet te diep inging op zware onderwerpen ervoor dat het gevoel van groepsveiligheid niet in het geding kwam en kinderen niet opnieuw getraumatiseerd werden door verhalen van andere kinderen (Baird & Alaggia, 2019).

Vervolgens werden ook enkele belemmeringen die de respondenten in het programma ervaarden genoemd. Zo bleek taal een belemmering voor sommige moeders om het programma goed te kunnen volgen. Ook werd het missen van een sterke link tussen het programma en de organisatie als een nadeel ervaren. Daarnaast gaven respondenten aan dat veel informatie verloren ging door het gebrek aan een overdrachtsmoment tussen het programma en moeders. Ook werd genoemd dat sommige kinderen zich niet geheel konden uiten in het programma, juist vanwege het feit dat het programma ervoor gemaakt was om niet te diep op bepaalde onderwerpen in te gaan. Deze kinderen konden dan na afloop van het programma heftige emoties vertonen. Deze observatie kan erop wijzen dat het programma minder passend is voor kinderen die in staat zijn om over hun trauma's te praten en deze te verwerken (Lindauer, 2015). Daarnaast kan deze observatie er ook op wijzen dat het programma deze kinderen juist al gesteund heeft in het meer open worden omtrent de nare herinneringen. Het programma kan ervoor gezorgd hebben dat kinderen geleerd hebben hoe ze zichzelf kunnen reguleren en hun emoties kunnen uiten en dat ze daarom verlangen naar de mogelijkheid om over de nare gebeurtenissen te praten. In dit geval is het van belang dat professionals deze kinderen buiten het programma benaderen. Een andere belemmerende factor bleek de lage opkomst van moeders in de moedergroep. Wanneer het hen eenmaal gelukt is om een sessie te volgen, blijven ze komen. Dit kan erop duiden erop dat de inhoud van het programma aansluit bij de behoeften van moeders, maar dat de drempel om te komen hoog is. Deze moeilijkheden rondom de opkomst van moeders kunnen verklaard worden door verschillende redenen die genoemd worden in de literatuur over hoe moeilijk het kan zijn om hulp te zoeken na huiselijk geweld, zoals schaamte, angst of zelfverwijt (Fugate, Landis, Riordan, Naureckas, & Engel, 2005; Othman, Goddard, & Piterman, 2014). Echter richten deze studies zich enkel op waarom vrouwen geen hulp zoeken in tijden dat het geweld plaatsvindt. Naar weten van de onderzoekers is er weinig tot geen onderzoek gedaan naar waarom vrouwen die al in de opvang wonen het moeilijk lijken te vinden om mee te doen aan programma's die in de opvang aangeboden worden. Het is denkbaar dat vrouwen het in eerste instantie moeilijk vinden om mee te doen aan programma's in de opvang, omdat ze zich niet veilig genoeg voelen in de opvang vanwege bijvoorbeeld de strikte regels die hier in werking zijn en omdat ze niet dicht bij hun sociale netwerk zijn (Goodman & Smyth, 2011).

6.2 Sterke en zwakke kanten van dit onderzoek

Een sterk punt van het huidige onderzoek was dat drie verschillende groepen informanten werden betrokken bij de interviews: moeders, kinderen en professionals. Daarnaast waren de interviews bij respondenten in drie verschillende organisaties voor de vrouwenopvang afgenomen, zodat de externe validiteit van het onderzoek vergroot werd.

Echter had dit onderzoek ook beperkingen. Het bleek moeilijk om kinderen te includeren waarvan de vader het gezag had. Dit werd veroorzaakt door het feit dat moeders niet wilden dat contact werd opgenomen met vaders. Door de inclusie van enkel kinderen waar alleen de moeder het gezag had, kunnen de resultaten een vertekend beeld geven. Daarnaast zijn enkel moeders en kinderen geïnterviewd die Nederlands of Engels spraken. Dit zorgde ervoor dat zes moeders het interview deden in een andere taal dan hun moedertaal en kan ertoe geleid hebben dat kleine nuances verloren zijn gegaan. Daarnaast werden moeders die geen Nederlands of Engels spraken helemaal niet

geïnterviewd. Hun ervaringen met het programma kunnen verschillen van de ervaringen van de moeders die geïnterviewd zijn, vanwege mogelijke taalbarrières en cultuurverschillen.

6.3 Aanbevelingen

Gebaseerd op de resultaten van het onderzoek wordt geadviseerd om het programma door te ontwikkelen op de thema's Van wie hou je en Herinneringen. Het is belangrijk om deze thema's verder uit te werken richting de moeders en hun invloed op hun kinderen. Hetzelfde geldt voor de uitwerking van de psycho-educatie aan moeders over de invloed van huiselijk geweld op kinderen. Daarnaast wordt geadviseerd om te zoeken naar een andere manier om de thema's Van wie hou je en Herinneringen aan kinderen aan te bieden. Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek wordt geadviseerd om vooraf een scherper onderscheid te maken tussen kinderen die wel in staat zijn en de behoefte hebben om over de nare gebeurtenissen te praten en kinderen waarbij dit niet het geval is. Het is denkbaar dat het programma in de huidige vorm niet passend is voor kinderen die in staat zijn om over hun trauma's te praten. Voor deze kinderen wordt geadviseerd te kijken welk hulpverleningsaanbod passend is voor hen. Hierbij kan gedacht worden aan een-op-een gesprekken, waarbij Toontje eventueel ook een rol kan spelen. Met betrekking tot dit punt is het belangrijk om ook tijdens het programma te blijven evalueren of kinderen niet meer nodig ondersteuning nodig hebben met betrekking tot de nare herinneringen uit het verleden, omdat ze zich tijdens het programma ontwikkeld hebben.

Voor de versterking van het programma wordt geadviseerd om de verbinding tussen het programma en de organisatie te vergroten. Hierbij kan gedacht worden om organisatie-breed af te spreken dat op momenten dat het programma plaatsvindt geen andere afspraken kunnen worden ingepland. Ook wordt geadviseerd om de samenwerking tussen de medewerkers die het programma uitvoeren en andere medewerkers in de opvang te optimaliseren. Om dit te bewerkstelligen kan de kennis van het programma bij andere medewerkers worden verhoogd en kan naar een manier gezocht worden waardoor het programma ook een vast onderdeel wordt in het takenpakket van alle medewerkers in de opvang. Zo kunnen medewerkers in de opvang vrouwen motiveren om naar het programma te gaan en kan de kinderwerker aanschuiven bij het bespreken van het gezinsplan.

Ook wordt geadviseerd om te kijken naar manieren waardoor de verbinding tussen het programma en moeders wordt geoptimaliseerd. Door het programma vanaf het eerste moment dat vrouwen binnen komen op de kaart te zetten en het steeds te laten terugkomen, kan ervoor zorgen dat de drempel voor moeders verlaagd wordt om de te komen. Zo kan Toontje aanwezig zijn bij de eerste kennismaking met het gezin en het kind, zodat de moeders zien wat Toontje met het kind doet. Door in de opvang meerdere momenten te creëren waarop moeders kennis kunnen maken met Toontje buiten de sessies, is het waarschijnlijk dat moeders vervolgens aansluiten bij de sessies. Ook kan ervoor gekozen worden om buiten de moedergroep vaste momentjes met een moeder af te spreken, waarop er toch een overdracht plaats kan vinden van hoe het met het kind gaat in de moedergroep. Ook kan ernaar gekeken worden op welke momenten de moedergroep plaatsvindt. Misschien kan de moedergroep plaatsvinden in lunchmomenten, waardoor het moeders beter lukt om te komen.

Er kan ook gekeken worden naar de verbinding tussen het programma en niet-Nederlandsprekende moeders. Alhoewel in dit onderzoek alleen Nederlands- of Engelsprekende moeders gesproken zijn, gaven zij wel aan dat zij zagen dat moeders die geen Nederlands of Engels spraken niet naar de sessies kwamen of het lastig vonden om mee te komen in de sessies. Er kunnen hand-outs gemaakt worden in verschillende talen met een uitleg over het programma en de korte vertaling van de verschillende kreten die Toontje met de kinderen oefent (zoals stop hou op, even balen schouders ophalen e.d.).

Vervolgens wordt geadviseerd om structurele momenten van supervisie op te zetten voor de professionals binnen het programma. Indien mogelijk, is het wenselijk om dit tussen verschillende organisaties op te zetten. Op deze manier kunnen professionals ervaringen met elkaar uitwisselen en van elkaar leren. Uit het onderzoek komt naar voren dat professionals ervaren dat ze met een

kwetsbare doelgroep werken en hier graag meer sturing en begeleiding in willen ontvangen. Door hen meer training en supervisie te bieden, kunnen professionals meer uit hun werk halen.

7. Conclusie

Het huidige onderzoek heeft het programma Tijd voor Toontje geëvalueerd op het behalen van de (sub)doelen en de steunende en belemmerende factoren van het programma volgens de ervaringen van moeders, kinderen en professionals. Uit het onderzoek komt naar voren dat de meerderheid van de doelen van het programma behaald worden volgens de ervaringen van moeders, kinderen en professionals. Uitzondering hierop lijken het doel voor de kinderen om loyaliteit naar beide ouders te mogen ervaren en de doelen voor moeders om zicht te hebben op de impact van huiselijk geweld op hun kinderen en zich bewust te zijn van de loyaliteit van hun kinderen naar vaders. Daarnaast zijn meerdere steunende en belemmerende factoren van het programma volgens de percepties van moeders en professionals geïdentificeerd.

8. Terugkoppeling van resultaten onder medewerkers van Blijf Groep

In oktober 2019 zijn de resultaten van het onderzoek binnen Blijf Groep aan de medewerkers van Blijf Groep teruggekoppeld. Aan het eind van deze terugkoppeling is aan de medewerkers gevraagd om te inventariseren welke sterke punten van het programma zij zien en waar zij ruimte zien voor doorontwikkeling aan de hand van de resultaten van het onderzoek. Hier kwamen de volgende sterke punten naar voren:

- Versterking van de band tussen moeder en kind.
- Goed programma.
- Het programma is goed voor elk kind
- Waardevol programma
- Merendeel van de doelen zijn behaald.

Vervolgens kwamen hier de volgende punten voor doorontwikkeling naar voren:

- Inhoud van het programma:
 - Op welke manier de kinderwerker/dramatherapeut nazorg kan leveren?
 - Kind meer centraal zetten, zodat moeder/vader blijft deelnemen aan het programma zolang het kind aan de groepen deelneemt.
 - Speciaal Toontje-boekje maken voor zowel moeders als kind (zeker belangrijk als moeder niet naar de moedergroep komt).
 - Thema loyaliteit verder uitdiepen. Hoe zorgen we dat kinderen communiceren over beide ouders en zich niet in loyaliteitsconflict blijven bewegen. Werk dit thema extra uit richting moeders en hun invloed op loyaliteit.
 - Laat strakke verbinding tussen kindergroep en moedergroep los. Zorg voor meer aansluiting bij de moedergroep.
 - Werk het thema huiselijk geweld en invloed op kinderen uit. Op dit moment is dit nog niet expliciet een onderdeel van het programma voor moeders.
 - Meer aandacht voor thema loyaliteit bij kinderen.
- Vorm van het programma:
 - Moedergroep met lunch/eten doen.
 - Betere terugkoppeling (bijvoorbeeld online, bijeenkomst met moeders van vijftien minuten direct na kindergroep).
 - Meer aandacht geven aan de rol van vader. Hoe kunnen we vaders betrekken bij de onderwerpen van Toontje? Bijvoorbeeld: Toontje op maat aanbieden aan vader of een op een met kind en vader.
 - Draagvlak van moeders groter maken door alle ketenpartners/maatschappelijk werkers te vertellen dat er tijdens de moedergroep geen andere verplichtingen kunnen plaatsvinden. Afspraak met Tijd voor Toontje heeft prioriteit voor alle disciplines.
 - Tolk voor niet-Nederlands sprekend.
 - Verbreed het programma voor ouders en kinderen door een digitale versie te maken.
- Organisatiebreed
 - De samenwerking tussen begeleiders van Toontje en de maatschappelijk werkers moet beter. Het is een programma van iedereen. Dit vraagt ook aandacht van iedereen. Meer informatie over het programma aan maatschappelijk werkers. Maatschappelijk werkers meer betrekken bij het programma.
 - Meer bekendheid creëren voor het programma binnen praktijkinstelling. Meer reclame over het programma in huis.
 - Belangrijk om deelname aan Toontje te stimuleren. Goede inbedding in de organisatie nodig. Bijvoorbeeld: gastvrouwen de vrouwen motiveren om naar de moedergroep te gaan. Informatieflyers in meer talen en op meer plaatsen zichtbaar.
 - Uitzoeken wat de motivatie was voor moeders om mee te doen.

Onderzoeksrapport Tijd voor Toontje

- Betere faciliteiten binnen praktijkinstellingen: vaker groepsaanbod. 10-minuten gesprekken inbouwen.
- Het programma altijd betrekken in het gezinsplan. Kinderwerker zou altijd aan moeten schuiven bij het bespreken van het gezinsplan.
- Meer training voor andere teamleden buiten het programma.
- Intervisie tussen professionals binnen het programma. Het uitwisselen van inhoud/verschillende werkvormen.
- Zorg dat alle ouders minimaal een keer kennismaken het programma en de magie mag voelen.

9. Dankwoord

Graag bedanken wij alle ouders, kinderen en professionals die met het onderzoek hebben meegedaan. Daarnaast willen we graag Blijf Groep, Arosa en Kadera bedanken voor het faciliteren van het onderzoek. Vervolgens willen we de leden van de begeleidingscommissie bedanken voor de begeleiding rondom het onderzoek. Als laatste bedanken we graag Stichting Kinderpostzegels voor het subsidiëren van het onderzoeksproject.

10. Referenties

- Alink, L., Prevoo, M., van Berkel, S., Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2018). *NPM 2017: Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen*. Retrieved from Leiden:
- Arvidson, J., Kinniburgh, K., Howard, K., Spinazzola, J., Strothers, H., Evans, M., . . . Blaustein, M. E. (2011). Treatment of complex trauma in young children: Developmental and cultural considerations in application of the ARC intervention model. *Journal of Child & Adolescent Trauma, 4*, 34-51. doi:10.1080/19361521.2011.545046
- Baird, S. L., & Alaggia, R. (2019). Trauma-informed groups: Recommendations for group work practice. *Clinical Social Work Journal*. doi:10.1007/s10615-019-00739-7
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication, 28*(3), 12-29.
- Bennett, L., Riger, S., Schewe, P., Howard, A., & Wasco, S. (2004). Effectiveness of hotline, advocacy, counseling, and shelter services for victims of domestic violence: A statewide evaluation. *Journal of Interpersonal Violence, 19*(9), 815-829. doi:10.1177/0886260504265687
- Bowlby, J. (1979). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences, 2*(4), 637-638.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analyses in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*, 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Chan, Y., & Yeung, J. W. K. (2009). Children living with violence within the family and its sequel: A meta-analysis from 1995-2006. *Aggression and Violent Behavior, 14*, 313-322. doi:10.1016/j.avb.2009.04.001
- Cohen, J. A., & Issues, A. W. G. O. Q. (2010). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with posttraumatic stress disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 49*(4), 414-430.
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P., Berliner, L., & Deblinger, E. (2000). Trauma-focused cognitive behavioral therapy for children and adolescents: An empirical update. *Journal of Interpersonal Violence, 15*(11), 1202-1223. doi:10.1177/088626000015011007
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital conflict and children: An emotional security perspective*: Guilford Press.
- Ehrensaft, M. K., Cohen, P., Brown, J., Smailes, E., Chen, H., & Johnson, J. G. (2003). Intergenerational transmission of partner violence: A 20-year prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*(4), 741-753. doi:10.1037/0022-006X.71.4.741
- Evans, S. E., Davies, C., & DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior, 13*, 131-140. doi:10.1016/j.avb.2008.02.005
- Fugate, M., Landis, L., Riordan, K., Naureckas, S., & Engel, B. (2005). Barriers to domestic violence help seeking: Implications for intervention. *Violence against Women, 11*(3), 290-310. doi:10.1177/1077801204271959
- Goodman, L. A., & Smyth, K. F. (2011). A call for a social network-oriented approach to services for survivors of intimate partner violence. *Psychology of Violence, 1*(2), 79-92. doi:10.1037/a0022977
- Grych, J. H., Harold, G. T., & Miles, C. J. (2003). A prospective investigation of appraisals as mediators of the link between interparental conflict and child adjustment. *Child Development, 74*(4), 1176-1193.
- Gustafsson, H. C., & Cox, M. J. (2012). Relations among intimate partner violence, maternal depressive symptoms, and maternal parenting behaviors. *Journal of Marriage and Family, 74*(5), 1005-1020. doi:10.1111/j.1741-3737.2012.01010.x
- Hell, M., Ruinaard, M., Eringa, M., Geutjes, S., Grit, M., Petroiv-Dadic, D., & Vervoort, A. (2012). *Methodiek Tijd voor Toontje. Een steunend and stabiliserend programma voor kinderen en hun moeders in de opvang, die huiselijk geweld in het gezin hebben meegemaakt*. . Amsterdam: Blijf Groep.

- Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32(8), 797-810. doi:10.1016/j.chiabu.2008.02.004
- Humphreys, C., Thiara, R. K., & Skamballis, A. (2011). Readiness to change: mother-child relationship and domestic violence intervention. *British Journal of Social Work*, 41, 166-184. doi:10.1093/bjsw/bcq046
- Jackson, D. (2003). Broadening constructions of family violence: Mothers' perspectives of aggression from their children. *Child & Family Social Work*, 8(4), 321-329. doi:10.1046/j.1365-2206.2003.00298.x
- Landy, R. J. (1983). The use of distancing in drama therapy. *The Arts in Psychotherapy*. doi:10.1016/0197-4556(83)90006-0
- Levendosky, A. A., Bogat, G. A., & Martinez-Torteya, C. (2013). PTSD symptoms in young children exposed to intimate partner violence. *Violence against Women*, 9(3), 187-201. doi:10.1177/1077801213476458
- Levendosky, A. A., Leahy, K. L., Bogat, G. A., Davidson, W. S., & von Eye, A. (2006). Domestic violence, maternal parenting, maternal mental health, and infant externalizing behavior. *Journal of Family Psychology*, 20(4), 544-552.
- Lindauer, R. J. L. (2015). Trauma treatment for children and adolescents: Stabilizing or trauma-focused therapy? *European Journal of Psychotraumatology*, 6.
- McDonald, R., Jouriles, E. N., Tart, C. D., & Minze, L. C. (2009). Children's adjustment problems in families characterized by men's severe violence toward women: Does other family violence matter? *Child Abuse & Neglect*, 22, 94-101. doi:10.1016/j.chiabu.2008.03.005
- Monitor. (2016). *RegioAanpak Veilig Thuis: In-, door- en uitstroom vrouwenopvang*. Retrieved from
- Moretti, M. M., Obsuth, I., Odgers, C. L., & Reebye, P. (2006). Exposure to maternal vs. paternal partner violence, PTSD, and aggression in adolescent girls and boys. *Aggressive Behavior*, 32, 385-395. doi:10.1002/ab.20137
- Mytton, J., Ingram, J., Manns, S., & Thomas, J. (2014). Facilitators and barriers to engagement in parenting programs: A qualitative systematic review. *Health Education & Behavior*, 4(2), 127-137. doi:10.1177/1090198113485755
- Othman, S., Goddard, C., & Piterman, L. (2014). Victims' barriers to discussing domestic violence in clinical consultations: A qualitative enquiry. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(8), 1497-1513. doi:10.1177/0886260513507136
- Pickard, M. D., Roster, C. A., & Chen, Y. (2016). Revealing sensitive information in personal interviews: Is self-disclosure easier with humans or avatars and under what conditions? *Computer in Human Behavior*, 65, 23-30. doi:10.1016/j.chb.2016.08.004
- Pico-Alfonso, M. A., Garcia-Linares, M. I., Celda-Navarro, N., Blasco-Ros, C., Echeburua, E., & Martinez, M. (2006). The impact of physical, psychological, and sexual intimate male partner violence on women's mental health: Depressive symptoms, posttraumatic stress disorder, state anxiety and suicide. *Journal of Women's Health*, 15(5), 599-611. doi:10.1089/jwh.2006.15.599
- Schellingerhout, R., & Ramakers, C. (2017). *Scholierenonderzoek Kindermishandeling 2016*. Retrieved from Nijmegen:
- Spratling, R., Coke, S., & Minick, P. (2012). Qualitative data collection with children. *Applied Nursing Research*, 25, 47-53.
- Stephens, N., McDonald, R., & Jouriles, E. N. (2000). Helping children who reside at shelters for battered women. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 3(1), 147-160. doi:10.1300/J146v03n01_10
- Sturge-Apple, M. L., Davies, P. T., & Cummings, E. M. (2006). Impact of hostility and withdrawal in interparental conflict on parental emotional unavailability and children's adjustment difficulties. *Child Development*, 77(6), 1623-1641. doi:10.1111/j.1467-8624.2006.00963.x
- ten Boom, A., & Wittebrood, K. (2019). *De prevalentie van huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland*. Retrieved from Den Haag:

- Ulman, A., & Straus, M. A. (2003). Violence by children against mothers in relation to violence between parents and corporal punishment by parents. *Journal of Comparative Family Studies*, 1(1). doi:10.3138/jcfs.34.1.41
- van der Pas, A. (2003). *A serious case of neglect: The parental experience of child rearing: Outline for a psychological theory of parenting*. Delft: Eburon.
- van Eijkern, L., Downes, R., & Veenstra, R. (2018). *Slachtofferschap van huiselijk geweld: Prevalentieonderzoek naar de omvang, aard, relaties en gevolgen van slachtoffer- en plegerschap*. Retrieved from Den Haag:
- VERBI-Software. (2019). MAXQDA. Berlin, Germany. Retrieved from maxqda.com
- Ware, H. S., Jouriles, E. N., Spiller, L. C., McDonald, R., Swank, P. R., & Norwood, W. D. (2001). Conduct problems among children at battered women's shelters: Prevalence and stability of maternal report. *Journal of Family Violence*, 16(3), 292-307. doi:10.1023/A:1011190316783
- Wolf, J., Jonker, I., Nicholas, S., Meertens, V., & te Pas, S. (2006). *Maat en baat van de vrouwenopvang*. Retrieved from https://www.canonsociaalwerk.eu/2011_krachtwerk/maat%20en%20baat.pdf